

ATT DEKOLONISERA NUTIDEN MEN KOLONISERA DET FÖRFLUTNA – TAPIO TAMMINEN OCH FOLKHEMMETS MÖRKARE SIDA

Text: Natan Elgabsi

En rådande trend inom human- och samhällsvetenskaperna är att lyfta fram och göra upp med förflutna oförrätter och obekvämligheter. Inom postkolonialistisk antropologi och sociologi är det idag en regel snarare än ett undantag att skriva om det förflutna på ett genealogiskt sätt med moraliserande och stundvis fördömande undertoner. "Coming to terms with the past" – en av minnessociologernas viktigaste slogans – indikerar att olika samhällen, speciellt i västvärlden, måste våga se sig själva i spegeln. (Torpey 22-23) Efter kolonialimperiernas tid och förintelsen, måste västvärlden våga göra upp med, och ta ansvar för, det som har hänt. Förfluten rasdiskriminering i västvärlden har därför blivit ett forskningsområde som idag hör till ett av de mest utforskade, speciellt inom antropologi, vars delaktighet i imperialismen och förintelsen fortfarande utgör disciplinens två största hjärnspöken. Som en reaktion på sin egen disciplins historia i kolonialimperiernas tjänst, har postkolonialistiska antropologer därför varit besatta av att dekonstruera rasbegreppets historia, användning och mening, bland annat genom att kritisera både sin egen och andra discipliners rasistiska förflutna. En bok som hör till denna kategori är den finländska kulturanthropologen **Tapio Tamminens** med Fack-Finlandia priset belönte bok *Kansankodin pimeämpi puoli* [Folkhemmets mörkare sida] från 2015.

Tamminens bok är genealogisk, och söker rötterna till dagens främlingsfientlighet i Sverige i förfluten svensk nationalromantik, rasbiologi och eugenik. Rastänkande och rasbiologiska praktiker befläcker många länders historia, vilket betyder att nästan alla samhällen har skelett i garderoben. Det svenska samhället som idag förespråkar tolerans och mångfald är inget undantag, någonting som Tamminen i denna studie försöker visa. Inte heller det finländska samhället, i vilket speciellt den finskspråkiga befolkningen ofta har påtagit sig rollen som offer för svensk kolonisering och

rasdiskriminering, står med rent samvete vad gäller rastänkandets olika former. Men trots att rastänkandet var allmänt förekommande inom intellektuella kretsar på 1800- och i början av 1900-talet anses dess mest inhumana sida ofta manifesteras i vetenskapen, propagandan och praktiker i det nationalsocialistiska Tyskland. På ett obehagligt sätt blev rastänkandet verklighet i Tyskland, att först på basis av raslära skilja på bra och sämre människor och sedan förinta de grupper som ansågs degenerera den germanska folkstammen. Tamminen kastar dock ljus över motsvarande tankeformer i Sverige, vars rasbiologiska vetenskapsocietet inspirerade den tyska intelligentians idé om raslära.

Tamminen målar upp historien om hur tanken om ett folkhem – och dagens svenska extremhöger som försvarar denna tanke – har sina ideologiska rötter i religiösa, nationalromantiska och rasvetenskapliga föreställningar om en autentisk svensk folkstam som är värd att se upp till och be-

Vad Tamminens verk således inbjuder till är en klassisk historiefilosofisk fråga som har starka moraliska undertoner. Skall vi förhålla oss till förflutna tankar och praktiker som barn av sin tid, eller skall vi förhålla oss till dem utgående från den position vi har i vårt nuvarande samhälle?

vara. Han anser att rötterna till denna tradition finns i professor **Olof Rudbeck** den äldres (1630–1702) verk *Atlantica* från 1679–1702, där han hävdar att goterna (som sedermera störtade Romarriket) kom från Sverige, världens äldsta rike.

Tanken om ett ursvenskt götiskt folkhem renodlades i romantisk anda av **Erik Gustaf Geijer** och likasinnade, som år 1811 grundade tidsskriften *Iduna*. Tankesmedjan bakom *Iduna* kallades för det Götiska förbundet. Sverige förlorade Finland år 1809 men fick Norge år 1814, en seger som av

götisisterna betraktades som mera naturlig. Norrmän och svenskar ansågs ha samma urgermanska folksjäl, medan finnar ansågs vara ett helt annat folk.

Man kan säga att Tamminen målar upp två linjer till folkhemstanken i Sverige. Den ena linjen är idén om folklig och raslig renhet, som enligt honom romantikerna, men främst rasantropologerna var fascinerade av. I **Gustaf Retzius** anda – vars far **Anders Retzius** hade uppfunnit kranio-metri med skallindex – blev genetikern **Herman Ludborg** chef för världens första statligt finansierade rasbiologiska institut, vilket instiftades i Uppsala år 1922. Han samarbetade aktivt med tyska vetenskapsmän, var medlem i *Deutsche Gesellschaft für Rassenhygiene*, och stödde aktivt nationalsocialisterna i Tyskland. Men Tamminen anser att folkhemstanken inte enbart handlade om sådant som idag liknas vid nationalsocialistiska tankegångar. Den andra linjen är nämligen idén om sterilisering som ett botemedel för olika sociala problem, en grundsten i **Alva** och **Gunnar Myrdals** samhällsteori om välfärdsstaten. På den tiden förespråkade många – även den socialdemokratiska rörelsen i Sverige som satt i regeringen mellan åren 1932 och 1976 – eugenik och sterilisering för att råda bot på sociala problem. I fazonen var mentalt handikappade och sinnessjuka män-

...här har antropologens strävan efter att dekolonisera vårt medvetande genom att fördöma det förflutna och nutiden, tydligt slagit över till den grad att antropologen själv tolkar det förflutna på sin samtids villkor

niskor, men framförallt romer som ansågs sprida fattigdom och omoraliskhet genom sitt ociviliserade levnadssätt. Socialdemokraterna var måna om att "förbättra den svenska befolkningens kvalitet" (Tamminen 103) genom att göra sig av med eller förhindra oönskade element.

Enligt Tamminen har dagens främlingsfientlighet i Sverige – och idén om ett folkhem – sina rötter i dessa tankegångar. Genom denna historia kan man förstå varifrån *Sverigedemokraternas* agenda kommer, nämligen från rörelsen *Vitt Ariskt Motstånd* från 1990-talet, en rörelse som hör till ett internationellt nätverk av motståndsrörelser med en direkt koppling till nationalsocialism. Tamminen vill blottlägga och göra upp med Sveriges långa och obekväma historia präglad av diskriminering. Samtidigt förespråkar han ett aktivt motstånd mot dessa nynationalistiska och främlingsfientliga tankegångar idag, som återfinns inte bara i Sverige, utan i hela Europa. Och eftersom boken är skriven på finska måste den också ses som en kritik av en strävan efter någonting autentiskt finskt. På så sätt är Tamminens bok berömvärd, och fungerar av allt att döma rätt väl i Finland där dylika böcker om svensk rasdiskriminering ofta används av finsknationalistiskt sinnade som ett argument för att göra sig av med det svenska i Finland. Så är inte fallet

med Tamminens bok, som exempelvis har förkastats på det nationalistiska och främlingsfientliga forumet *YLEWatch* eftersom den anses vara en sorts propaganda som bejaktar multikulturalism.

Fastän den politiska ambitionen i Tamminens verk är på sin plats är boken svepande och behandlar nästan inget av de många aktuella teman han tar upp speciellt ingående. Mycket av boken verkar vara baserad på andra forskares analyser och sammanställningar, vilket ger ett intryck av att han själv inte har bemödat sig att söka fram, undersöka och citera originalkällor. Ett grundläggande problem för själva trovärdigheten i hans argument är därför att han egentligen aldrig går i dialog med det material han använder utan istället okritiskt förlitar sig på det när han berättar sin berättelse. Resultatet blir att han berättar någon annans berättelse. Stora delar av boken känns nämligen som en direkt kopia av **Maja Hagermans** populärvetenskapliga men detaljerade bok *Det Rena Landet* från 2006. Kapitlen som behandlar främlingsfientlighet och nazism i Sverige baseras mestadels på **Heléne Lööws** *Nazismen i Sverige 1980–1999* från år 2000. På så sätt har en hel del av det som sägs i boken redan diskuterats av andra, dock kanske inte i samma utsträckning på finska.

Ett historiefilosofiskt problem som anmäler sig i Tamminens verk är att hela berättelsen egentligen är skriven i syfte att förklara dagens främlingsfientlighet i Sverige. Rudbecks, götisisternas och kranio-metrikerernas roll i denna berättelse är således enbart att förklara ursprunget till dagens nynazistiska föreställningar om svenskhet, snarare än ett försök att förstå vad dessa personer höll på med i deras dåtida värld. Frågan är om inte detta kan vara ett rätt grundläggande problem för den postkolonialistiska antropologen som dekoloniserar sin samtid genom att historisera – till exempel genom att blottlägga främlingsfientlighetens historiska dimension? Anakronism är en sida av problemet här,

men den andra sidan är själva ointresset av att genom en dylik historieskrivning över huvud taget öppna en fråga om förståelse av förflutna människor. Så varför skriva historia över huvud taget? Varför göra anspråk på att förstå vad människor i det förflutna tyckte, tänkte och gjorde om man inte egentligen är intresserad av det? För att ta ett exempel där problemet är aktuellt. På vilket sätt utgör Rudbecks tanke om ett manhem, *samma* tanke om ett folkhem som vit-makt anhängarna idag gör bruk av? Tanken att jämställa dessa begrepp är lockande men inte desto mindre problematisk. Rudbeck var knappast någon nationalist. Det vore väldigt anakronistiskt att hävda någonting sådant, eller ens hantera hans skrifter som ett uttryck för nationalism – någonting Tamminen onekligen inbjuder till genom att framställa historien på detta sätt. Men dessa tendenser kommer egentligen från Hagermans bok i vilken hon fäller ett motsvarande omdöme (Hagerman 116–119), ett tecken på att Tamminen oproblemiskt har accepterat Hagermans perspektiv utan vidare eftertanke. För att göra Rudbeck rättvisa skulle det, enligt min mening, kanske snarare vara skäl att relatera hans verk till samtida 1600-tals uppfattningar om gudomlig utvaldhet, som förekom till exempel bland kalvinisterna i Förenade Nederländerna. (Smith 45–47) Det

är mot bakgrund av en 1600-tals tankevärld (*raison d'être*) som vi måste förstå Rudbecks handlingar om vi skall *historisera* på detta sätt.

Vad Tamminens verk således inbjuder till är en klassisk historiefilosofisk fråga som har starka moraliska undertoner. Skall vi förhålla oss till förflutna tankar och praktiker som barn av sin tid, eller skall vi förhålla oss till dem utgående från den position vi har i vårt nuvarande samhälle? Detta är en svår fråga som länge har delat forskare. Men egentligen borde inte detta vara något val alls. Naturligtvis är bägge perspektiv relevanta för en fördjupad förståelse av förflutna idéer som fortfarande tenderar att inspirera vissa intressen i vår tid – i detta fall främlingsfientlighet. Här kan vi ta som exempel de finska gatupatrullerna som kallar sig *Soldiers of Odin* för att förstå hur det rent nordiska, förkristna och ariska glorifieras i en föreställning om vad det rena folket – i detta fall det rena finska folket – borde vara. Det som Tamminen ändå kunde ha fört fram för att göra den historiska dimensionen hos dagens förespråkare för ett rent Sverige mera trovärdig, är att tydligare redogöra för de fakta och argument som används av dagens nynazister och relatera dem till förflutna romantiska tankeformer. En sådan undersökning skulle ha gett vid handen att **Johann Gottfried Herders** begrepp om *Volk* inte alls är samma begrepp som nationalsocialisterna på 1930-talet använde, och inte heller motsvarar dagens vit-makt uppfattningar om folk eller folkhem. För Herder hade *Volk* ingen direkt raslig eller etnisk karaktär. Snarare var det en unik känsla som människor med samma modersmål skulle vara stolta över, sida vid sida med andra språkliga nationer. Nationalsocialisternas användning av Herders begrepp är således på många vis en förvriddning, men Tamminen framställer däremot alla förflutna uppfattningar om *Volk* eller *folk* som en jämmtjock grå massa av desillusionerade och xenofobiska tankegångar. Fastän Rudbeck i viss mån, men framförallt Geijer, tog fasta på föreställningen om ett svenskt folk med ett visst manhem – ett begrepp som i detta fall betyder olika saker i olika tider – var ingendera av dem nationalsocialist. Ingen av dem talade om att "vi måste säkra existensen för vår ras och framtiden för våra vita barn" (Tamminen 190), vilket dagens vit-makt förespråkare gör. Däremot hade rasbiologen Lundborg en retorik som liknar dagens främlingsfientliga diskurs: "Det gives två slag av fiender, som i mer eller mindre hög grad hota varje folk. Det är dels inre, dels yttre fiender." (Lundborg 3) Inre fiender är degeneration, att beblandas med en annan ras.

Tamminen har antagligen rätt i att den retorik och den tankevärd som inspirerar dagens islamofober och vit-makt anhängare i Sverige gör bruk av en hel tradition av argument som fanns i många länder kring år 1900, och att dessa tankar säkert också kan spåras längre tillbaka än så. Däremot bör man vara försiktig med att dra alla författare i alla tider över samma kam, trots att man naturligtvis kan, om man vill, anse att **Jordanes** (500-talet) är den första som talade om en svensk "nation", och att **Martin Luther** är en typisk "antisemit" eftersom han år 1543 skrev pamfletten *Om judarna och deras lögnar*. Men vad är det man försöker göra genom att skriva historia på detta sätt? Vad är det specifikt *historiska* man egentligen kommer åt? Uppenbarligen är det inte en förståelse av förflutna människor i deras respektive livsvärldar man är ute efter. För Tamminen verkar historia endast uppfylla en viss funktion för att ännu mera trovärdigt förstärka hans politiska argument – nämligen att främlingsfientlighet har en stark tradition och att vi måste genomskåda dess tankeformer för att aktivt motver-

ka dem. Historia fungerar enbart för att förklara ett nutida samhällstillstånd, ett tillstånd som vi som läsare moraliskt måste förhålla oss till. Ambitionen är berömvärd. Men här har antropologens strävan efter att dekolonisera vårt medvetande genom att fördöma det förflutna och nutiden, tydligt slagit över till den grad att antropologen själv tolkar det förflutna på sin samtids villkor – precis samma misstag som kolonialimperiernas antropologer gjorde gentemot i deras mening "primitiva" kulturer och människor, att tolka dem på västerlandets villkor. Paradoxalt är att den postkolonialistiska antropologen på detta sätt själv har ett kolonialistiskt grepp – inte gentemot andra kulturer utan gentemot förflutna människor. Plötsligt är Jordanes och Rudbeck ingenting annat än arkaiska medlemmar i Hitlerjugend; och Herder och Geijer skulle säkert ha bränt upp flyktinganläggningar idag. Men har vi inte också, som författare, ett *ansvar* i att framställa förflutna personer med ett unikt historiskt och framförallt mänskligt värde? Att moraliskt ta ställning till förflutna personer och deras handlingar behövs inte alltid betyda att man måste fördöma dem. Och om det förflutna trots allt måste fördömas, kanske det finns skäl att fråga sig *vad* det överhuvudtaget är man fördömer.

Referenser

- Hagerman, Maja, *Det rena landet: Om konsten att uppfinna sina förfäder* (Stockholm, 2006).
- Lundborg, Herman, *Västerlandet i Fara: Befolkningsfrågor i biologisk och rashygienisk belysning* (Göteborg, 1934).
- Löw, Heléne, *Nazismen i Sverige 1980–1999: Den rasistiska undergroundrörelsen: Musiken, myterna, riterna* (Stockholm, 2000).
- Rudbeck, Olf, *Atlant Eller Manheim: Första Delen [Atlantica Sive Manheim 1679–1702]* (Uppsala, 1937).
- Smith, Anthony D., *Chosen Peoples: Sacred Sources of National Identity* (Oxford, 2003).
- Tamminen, Tapio, *Kansankodin pimeämpi puoli* (Keuruu, 2015).
- Torpey, John, "An Avalanche of History: The "Collapse of the Future" and the Rise of Reparations Politics," i *Historical Injustice in International Perspective: How Societies Are Trying to Right the Wrongs of the Past*, edit. Manfred Berg & Bernd Schaffer (Cambridge, 2012), s. 21–38.

Natan Elgabsi är doktorand i filosofi vid Åbo Akademi

